

ІВАН КРИП'ЯКЕВИЧ ТА ОМЕЛЯН ПРИЦАК (За матеріалами домашнього архіву І. Крип'якевича)

ПОСТАТЬ І. Крип'якевича мала неабияке значення у формуванні О. Прицака як історика. Впродовж усього життя Омелян Йосипович зберігав теплу пам'ять про свого вчителя. "І. Крип'якевич займає спеціальне місце в українській історіографії, – писав О. Прицак у пам'ятній згадці про Івана Петровича на річницю смерті. – Він учений надзвичайно широкого діапазону. Він не тільки історик усіх епох, археограф, історіограф, історіософ, і немає ділянки у всіх сферах історії укр[аїнської] культури, де б він своїми роботами не вніс значного вкладу"¹.

Якось у 1990-х роках, за спогадами п. Лесі Крип'якевич, О. Прицак навідав Крип'якевичів у Львові і, відкривши шафу з папками Івана Петровича, лише доторкався до них і мовчав. Упродовж 2001–2005 рр. мені пощастило працювати над описом цього архіву, і хочу поділитися своїми знахідками, які додають деяких штрихів до вивчення взаємин між двома істориками.

Вступивши до Львівського університету в 1936 р., О. Прицак опинився в середовищі сходознавців, які гуртувалися здебільшого на філософському і філологічному факультетах. Серед них – видатний монголіст, тюрколог В. Котвич, арабіст Т. Левицький та ін. Під впливом своїх друзів Т. Коструби та О. Домбровського молодий дослідник почав відвідувати засідання Комісії старої історії України при НТШ, головою якої був І. Крип'якевич. Не полишаючи своїх орієнталістичних студій в університеті, О. Прицак взявся до вивчення епохи Івана Мазепи і приєднався до науково-організаційної праці в НТШ (окрім згаданої комісії, ще й на семінарі Історико-джерелознавчої комісії, в Комісії нової історії України, де його призначили секретарем та ін.). "Я сам дістав свою наукову підготовку з історії України у трьох історичних комісіях НТШ в рр. 1936–39", – писав він за кілька десятиліть². На одному із засідань Комісії старої історії України О. Прицак зробив доповідь "Мазепа в теперішній

історіографії". В архіві І. Крип'якевича зберігся перелік документів Івана Мазепи, укладений О. Прицаком³.

Знайомство О. Прицака з І. Крип'якевичем, що спершу було працею під його керівництвом, поступово переростало в приязнь між учителем та учнем. О. Прицак допомагав І. Крип'якевичу у різних наукових проектах, наприклад при вкладанні бібліографії підручників з історії України, де на списках, що містяться в архіві І. Крип'якевича, є позначки, зроблені його рукою⁴.

Дбайливе ставлення І. Крип'якевича до своїх учнів часто виходило за межі наукових консультацій чи допомоги при укладанні бібліографії. Маємо відомості, що І. Крип'якевич у 1939 р. звертався до голови НТШ І. Раковського з проханням, аби Товариство клопоталося за молодого здібного історика О. Прицака перед митрополитом Андрієм Шептицьким. Протертий посередині аркуш, на якому було написано лист І. Раковського до І. Крип'якевича, використовувався останнім як чернетка для зворотних нотаток⁵.

На комісіях НТШ за участю та консультаціями І. Крип'якевича з'являлися нові наукові проекти, ініціаторами яких були вихованці семінарів. Зокрема, Т. Коструба працював над тритомником джерел до історії України. У першому томі, згідно з його планом, мали міститися греко-латинські джерела (О. Домбровський), у другому – арабські (О. Прицак), у третьому – візантійські (Т. Коструба)⁶. Арабістичні інтереси О. Прицака у цей період торкалися, зокрема, вивчення патріарших грамот арабською мовою. В останньому томі "Записок НТШ", що готувався до друку за редакцією І. Крип'якевича у 1939 р., мала міститися розвідка О. Прицака "В справі грамот арабських патріархів у Львові"⁷.

Після розформування НТШ у 1940 р. О. Прицак, навчаючись у аспірантурі в А. Кримського, водночас працював у Львівському відділенні Інституту історії АН УРСР, сформованому на базі Історико-філософської секції НТШ, на чолі

з І. Крип'якевичем⁸. Аби уникнути мобілізації О. Пріцака до Червоної армії у 1940 р., А. Кримський застосовував свої можливості та впливи задля захисту свого аспіранта. Не залишився байдужим до долі здібного учня й свого співробітника (у Львівському відділі Інституту історії АН УРСР) й І. Крип'якевич. В архіві останнього збережено чернетку, на звороті якої міститься початок машинописного листа І. Крип'якевича до А. Кримського, датованого 1940 р., де Іван Петрович просить заступитися за О. Пріцака і не допустити його мобілізації⁹. Невідомо, правда, чи цей лист було відіслано, оскільки його повного тексту не виявлено ані в архіві А. Кримського, ані в архіві І. Крип'якевича.

Однак, попри всі зусилля, восени 1940 р. О. Пріцака все ж таки покликали до війська. Потім була війна, німецький полон у 1941 р., втеча і зустріч з І. Крип'якевичем вже в окупованому Львові¹⁰. І. Крип'якевич та О. Пріцак цікавилися долею А. Кримського, який нібито перебував у Звенигородці. У листопаді 1941 р., маючи рекомендаційного листа від І. Крип'якевича до О. Оглобліна, у якому поміж іншим було прохання допомогти дістатися до Звенигородки, О. Пріцак напівлегально вирушив до Києва¹¹. Проте невтішні новини про те, що Кримського зі Звенигородки повезли у напрямку Харкова, змусили відмінити цей намір¹². “[...] Омелян Пріцак, аспірант акад[еміка] Кримського, певна людина, наш співробітник з львів[ського] відділу Інституту, – можна йому у всьому довіряти”, – таку коротку характеристику давав йому І. Крип'якевич у листі до О. Оглобліна, датованому листопадом 1941 р.¹³

У 1942 р., після повернення О. Пріцака з Києва до Львова, І. Крип'якевич ще раз підтримав ідею видання арабських джерел в одному корпусі з греко-римськими та літописами і зробив це окремим пунктом програми історико-дослідницької роботи¹⁴.

У цей період О. Пріцак перекладав з арабської твір Павла Алепського, за що отримував платню від львівської редакції Українського Видавництва, якою керував І. Крип'якевич¹⁵.

О. Пріцак працював над цим перекладом у Львові в Українському Видавництві до свого переїзду в Берлін задля навчання:

“Наш співробітник Пріцак, – писав І. Крип'якевич до О. Оглобліна 23 червня 1943 р., – дістав дозвіл виїхати до Берліну – на арабістику, буде там робити докторат”¹⁶. В архіві збереглися наукові звіти О. Пріцака за 1942 р., зроблені для Українського Видавництва, а також автобіографії українською та німецькою мовами (“Curriculum vitae” і “Mein Lebenslauf”)¹⁷.

Після від'їзду О. Пріцака до Берліна у 1943 р. і подій, пов'язаних зі вступом радянських військ до Львова у липні 1944 р., завершенням війни й новою хвилею еміграції української інтелігенції, він зустрівся з І. Крип'якевичем лише під час короткого приїзду до Львова у 1959 р., здійсненого при нагоді своєї поїздки до Польської академії наук у Варшаві й Кракові. О. Пріцак так описував цей епізод у своїх спогадах: “[...] Іван Петрович чекав на мене на станції і відразу сказав, заки ми підійшли до таксі, щоб я нічого не говорив у таксі. Мене привезли до готелю “Інтурист”, колишнього “Жоржа”. Наступного дня я пішов вранці до його директорського кабінету в Інституті суспільних наук, і він зразу запропонував, щоб ми пішли трошки на прохід на Високий замок. Коли вже були на самому верху, де ніхто не міг підслуховувати, він сказав, що дуже дивується, що я приїхав, і що жодного листа до мене не писав, і що, напевне, тепер буде проблема, як мені звідси виїхати. Сказав, що отримав розпорядження від партії переконувати мене залишитися в Україні, але цього він якраз не радить робити”. На другий день був виступ О. Пріцака в інституті, після чого вони з І. Крип'якевичем знову пішли на прогулянку. “[...] він мені розказав про свої проблеми і про наукові праці, – згадував далі О. Пріцак. – А поза тим переконував мене, щоби я не залишався”¹⁸.

У 60-х роках Іван Петрович звертався до О. Пріцака по допомогу, коли у Львові мали стати в пригоді західноєвропейські наукові зв'язки. Зі Штутгарта для Я. Ісаєвича надіслали мікрофільм примірника книжки Ю. Дрогобича 1483 р. видання, і оплата мала бути здійснена в німецьких марках. І. Крип'якевич, не маючи можливості оперувати в СРСР іноземною валютою, звернувся до О. Пріцака з проханням оплатити ці витрати¹⁹.

Архів Івана Петровича засвідчує те, з якою увагою й акуратністю історик стежив за долею свого учня. Збереглося, наприклад, дві нотатки Івана Петровича на клаптиках паперу з адресою О. Прицака в Гамбурзі²⁰. У період 50-х – 60-х рр., до самої смерті І. Крип'якевича у 1967 р., О. Прицак надсилав новорічні, різдвяні та інші вітання. Загалом в архіві І. Крип'якевича збереглося 20 листів і поштівків О. Прицака до свого вчителя за період 1942–1967 рр. Долаючи перепони у спілкуванні з радянським істориком, яке відстежувалося у відповідних органах, О. Прицак пересилав деякі листи до І. Крип'якевича через свою магір, Емілію Прицак, в Тернополі. В архіві І. Крип'якевича збережено три її листи до Івана Петровича з проханням повідомити, чи листи, надіслані нею до Львова, дійшли до адресата²¹. О. Прицак згадував з цього приводу, що після їхньої останньої зустрічі у Львові у 1959 р. “[...] було ще деяке листування, але дуже нерегулярне. Я деякі листи маю, але за ними треба шукати в моєму архіві”²².

Таким чином, ми бачимо, що два видатні українські історики впродовж майже

30 років свого знайомства зберігали взаємну симпатію і повагу один до одного. Домашній архів Івана Крип'якевича зберіг багато відомостей, які це підтверджують. До 1943 р., коли О. Прицак виїхав зі Львова, І. Крип'якевич підтримував свого учня, проектуючи його сходознавчі студії й зацікавлення східними джерелами на історію України. Існував, напевно, і зворотний вплив – коли наукові інтереси О. Прицака спонукали І. Крип'якевича звертати більшу увагу на роль Сходу в історії України. Можливо, саме цей зворотний вплив спонукав Івана Петровича зайнятися у середині – другій половині 1940-х рр. спеціальним вивченням турецької політики Б. Хмельницького. Статтю на цю тему було написано у 1946 р., однак її публікація в Україні й Москві за тих умов була неможливою²³.

Завдяки тому, що О. Прицак вчився працювати в І. Крип'якевича з джерелами і методологією історичного дослідження, він часто називав себе духовним онуком Михайла Грушевського, підкреслюючи спадковість поколінь в українській історичній науці.

¹ Прицак О. Іван Крип'якевич (1886–1967): (У першу річницю смерті Івана Крип'якевича) // Український історик. – 1968. – № 1–4 (17–20). – С. 83.

² Прицак О. Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові поміж двома війнами // Там само. – 1981. – № 1–4 (69–72). – С. 149. Про це детальніше див.: Домбровський О. Семінар історії України НТШ у тридцятих роках // Там само. – 1973. – № 1–2 (37–38). – С. 122, 124–125; його ж. Традиції школи М. Грушевського у львівському НТШ в 30-х роках // Там само. – 1996. – № 1–4 (128–131). – С. 265–266.

³ Архів Івана Крип'якевича. Інвентарний опис / Упор. Я. Федорук; наук. ред. І. Бутич, Я. Дашкевич, О. Купчинський. – К.; Львів, 2005. – Папка № 150. – С. 70.

⁴ Там само. – Папка № 162. – С. 78.

⁵ Там само. – Папка № 8. – С. 38.

⁶ Домбровський О. Семінар історії України НТШ у тридцятих роках. – С. 128; його ж. Традиції школи М. Грушевського у львівському НТШ в 30-х роках. – С. 266.

⁷ Антонович О. [Купчинський О.] Про 156-й том Записок Наукового Товариства імені Шевченка, який не вийшов друком у 1939 році // ЗНТШ. – 1991. – Т. 222. – С. 430.

⁸ Федорук Я. Василь Гарасимчук та його невидані “Матеріали до історії козаччини XVII віку”. – С. 28–31.

⁹ Архів Івана Крип'якевича. Інвентарний опис. – Папка № 86. – С. 38.

¹⁰ Прицак О. “Без сходознавства не можливо зрозуміти історію й культуру України”. – С. 6.

¹¹ Винар Л. Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 8. – С. 421.

¹² Прицак О. Спогад про вчителя // Там само. – С. 565.

¹³ Винар Л. Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина. – С. 421.

¹⁴ Там само. – С. 430.

¹⁵ Там само. – С. 433; *Пріцак О.* Спогад про вчителя. – С. 565.

¹⁶ *Винар Л.* Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина. – С. 443.

¹⁷ Архів Івана Крип'якевича. Інвентарний опис. – Папка № 159. – С. 75, 76.

¹⁸ *Пріцак О.* Спогад про вчителя. – С. 565–566.

¹⁹ *Ісаєвич Я.* Зі спогадів про Івана Крип'якевича та його синів Петра, Богдана й Романа // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 8. – С. 659.

²⁰ Архів Івана Крип'якевича. Інвентарний опис. – Папка № 159. – С. 76; № 185. – С. 92.

²¹ Там само. – Папка № 159. – С. 76; № 312. – С. 160; № 313. – С. 161; № 315. – С. 163.

²² *Пріцак О.* Спогад про вчителя. – С. 566.

²³ Видання цієї статті та її російськомовного варіанта у супроводі коментарів очікується в Інституті української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, див.: *Крип'якевич І.* Турецька політика Б. Хмельницького: (Матеріали) // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К., 2006. – С. 101–196 (у друці). Про авторський машинопис і російськомовний варіант, пересланий у 1948 р. для публікації у “Вопросах истории”, див.: Архів Івана Крип'якевича. Інвентарний опис. – Папка № 42. – С. 21.